DE MALIEBAAN

Maliën was in de 16de eeuw een zeer geliefd spel dat wij uit Frankrijk overnamen. Ons „malie" beantwoordt aan het franse mail d.i. kolf, de zware stok met verdikt uiteinde waarmee men de ballen sloeg om ze te doen wegrollen. De kolf was met ijzer beslagen, het handvat had een bekleding van leer of fluweel. De bal moest de baan doorrollen, de grote palen die aan de beide uiteinden stonden, aanraken en door de poort gaan. Wie dit met de minste slagen deed, was de winner[1]).

Men legde in de 16de eeuw in de voornaamste steden fraaie maliebanen aan tot vermaak van aanzienlijke burgers en bezoekers der Academie. Zo ook te Utrecht: „Also men tot cieraat deeser stat, mitsgaders tot eerlyk vermaak en exercitie van de burgers ende inwoonders van dien ende der geener, die de Academie alhier frequenteeren, heeft doen maken een maliebaan, met verscheyden allées ofte wandelpaden[2]).

De Utrechtse maliebaan, aangelegd op het Oudwykerveld, was bijzonder mooi. Lodewijk XIV moet, toen hij in 1672 te Utrecht was, haar zo prachtig hebben gevonden, dat hij haar wel graag naar Versailles had meegenomen.

Zij was bijna een km lang en aan weerszijden beplant met vier rijen lindebomen. De afsluiting bestond uit heiningen, de uiteinden hadden een houten deur. Bij de maliebaan behoorde het maliehuis, waar men de ballen en kolven bewaarde, en de spelers, vermoeid van het spel, onder het drinken van een glas wijn konden uitrusten.

Gaandeweg heeft men langs de Westzijde van de Maliebaan theekoepels gebouwd. Later bouwde men soms een huis om zo'n theekoepel heen. Werd dit huis later afgebroken, dan kwam de theekoepel nog intact te voorschijn. Dit ondervond o.a. W. van Beuningen, die omstreeks 1913 twee huizen in de Maliebaan bouwde, nr. 8 en 8 A.

De huizen die aan weerskanten van de maliebaan verrezen, bleven de naam Maliebaan voeren. Te 's-Gravenhage, waar men niet om maar in de maliebaan huizen bouwde, ontstond zo de straat Maliebaan.

Te Rotterdam Z. heet een thans volkomen onbekende straat Pelmelstraat naar de Engelse uitspraak van de benaming van het spel. In Engeland, waar men dit in de 17de eeuw druk beoefende, heet de oprijlaan van het Buckinghampaleis nog Pall Mall.

De huizen aan de westzijde van de Utrechtse Maliebaan zijn fraaier dan die van de overzijde, zij hebben soms een erker en ook grotere tuinen. Het volk sprak van de roomkant en de melkkant van de Maliebaan.

In 1768 werd in het verlengde van de maliebaan de Nieuwe Baan aangelegd. Zij liep tussen de herberg het Boompje (op welke plaats in de 19de eeuw het buitengoed de Oorsprong verrees) en het tegenwoordige Hogelandspark naar de Biltstraat.

In 1874 werd deze Nieuwe Baan opgeofferd aan de Oosterspoorweg.

[1]) J. ter Gouw, De Volksvermaken, Haarlem 1871, blz. 330—332.
[2]) Utr. Placaatb. III, blz. 508 (jaar 1637).

In het Hogelandsepark bevinden zich nog enkele lindebomen die afkomstig zijn van de Nieuwe Baan.

Toen de liefhebberij in het maliën verminderde, kregen de maliebanen overal een andere bestemming, terwijl de maliehuizen als herberg bleven voortbestaan. In de Amsterdamse maliebaan ging men harddraverijen houden, in de Utrechtse hadden deze wel plaats, maar in hoofdzaak diende ze toch als wandelplaats.

Wandelde men in de 17de en 18de eeuw nog graag en veel en ging men op zondagmiddag bij voorkeur de buitensingels rond, nu kon men ook op het terrein van de vroegere maliebaan op en neer wandelen. Tot ver buiten Utrecht zong men toen:

Wij zijn gegaan,
Heel netjes aangedaan,
Al naar de maliebaan
Van alle standen.

In 1811 werden de heiningen van de maliebaan afgebroken en is de grond verhard tot een rijweg. Later zijn de buitenste rijen van de lindebomen geveld, dit zal in of kort na 1860 zijn gebeurd, voor de aanleg van trottoirs.

Op de gravure van Hendrik Winter uit 1645 heeft de maliebaan aan weerszijden vier rijen bomen (reproductie in Jaarboek 1938). Ook de Tegenwoordige Staat der vereenigde Nederlanden XI, 1758, vermeldt nog de aanwezigheid van acht rijen lindebomen.

Op de verharde rijweg reden nu de ruiters rond en lieten aanzienlijke burgers zich 's zondagsmiddags in hun karossen rondvoeren. Op de verbreding van de verlengde maliebaan konden zij elkaar gemakkelijk passeren. De zijlanen waren bestemd voor de wandelaars. Ook ontmoetten de dienstmeisjes, die toen op dinsdag en vrijdag haar uitgaansavond hadden, daar haar vrienden.

Doch alles veranderde toen men omstreeks 1900 tot het inzicht kwam dat de kracht van de motor die van de paarden ver overtrof. Toen zag men niet langer ruiters en rijtuigen in het brede pad van de maliebaan rijden, maar automobielen snellen. De buitenste laan aan de oostzijde werd ruiterpad, de wandelaars behielden vijf rijlanen totdat ook de wielrijders een eigen terrein verlangden. Zij verzochten het meest westelijke pad van de maliebaan, dat het verst verwijderd was van het ruiterpad en het minst gebruikt door de voetgangers, als afzonderlijk pad te mogen berijden. In 1885 werd hun door B. en W. toegestaan het stuk tussen de Nieuwe Baan (Spoorweg) en Nachtegaalstraat te gebruiken, echter onder de uitdrukkelijke voorwaarde dat het wenden of omkeren slechts zou mogen geschieden aan het einde van het pad en dat men niet anders dan tussen de bomenrijen van het pad zou mogen rijden. Eerst in 1887 hebben B. en W. vergund ook het verdere gedeelte van het pad (Nachtegaalstraat tot Maliesingel) te berijden [3]).

[3]) Maandblad van Oud Utrecht 1929, 80—81.

Wat hadden de eerste wielrijders een bekijks als zij op hun hoge wielen in club-tenu met witte pantalons en zwarte kaplaarzen uitreden, terwijl bij tochtjes een hoornblazer voorop ging. In 1883 werd de A.N.W.B. opgericht in de Sociëteit Buitenlust aan de Oostzijde van de Maliebaan, even voorbij de Burg. Reigerstraat, welke Sociëteit toen algemeen „Smit in de Baan", later „Bus in de Baan" werd genoemd naar twee eigenaars van het café. Aldaar bevindt zich nog een gedenkplaat van deze oprichting.

Sedert is er in de maliebaan weinig veranderd. Wel ziet men er zelden ruiters meer het ruiterpad berijden noch in de winter de arresleden rondglijden. Doch nog altijd wordt, zoals in de tijd van Napoleon, er de parade afgenomen en trekt deze talrijke toeschouwers.

Grote zorg is steeds door de plantsoendienst aan de Maliebaan besteed. In de 20ste eeuw heeft deze tussen de lindebomen, lijsterbessen geplant, die later weer verdwenen zijn, en omstreeks 1946 de Maliebaan met enkele bomen ingekort. Telkens als het nodig is ruimt men oude bomen op en zet er jonge voor in de plaats. Aan de Utrechtse plantsoendienst is het te danken dat de Maliebaan nooit gehavend is geweest en het oude aanzien heeft behouden.

C. CATHARINA VAN DE GRAFT

KLEINE MEDEDELINGEN

H. P. HETZLER

Behalve de medewerkers, vermeld in het artikel over de St. Willibrorduskerk in het mei-nummer, heeft het atelier Mengelberg natuurlijk meer bekwame vaklieden blijvend of tijdelijk in dienst gehad. Zo vestigt een kleindochter onze aandacht op de schrijnwerker of meubelmaker Hendrikus Petrus Hetzler, geb. 23 januari 1838 te Amsterdam en overleden te Utrecht 21 januari 1885.

Deze Hetzler, in 1867 naar Utrecht gekomen, is onder Friedrich Wilhelm Mengelberg o.a. werkzaam geweest in de St. Catharijnekerk, waar beider namen volgens de familieoverlevering in de koorbalk (waarmee wel het jubee tussen schip en koor bedoeld zal zijn) gebeiteld staan.

Ook in de St. Willibrorduskerk is van Hetzlers kundigheden op het gebied van houtbewerking gebruik gemaakt, met name aan het Maria-altaar. Bij restauratiewerkzaamheden is daar indertijd een briefje met zijn naam te voorschijn gekomen. De bekwame en bijkbaar ook bescheiden vakman moet er een zekere voldoening in gehad hebben te bedenken dat zijn naam te eniger tijd gevonden zou worden en het nageslacht zou weten, dat ook hij behoord heeft bij de kunstzinnige medewerkers van „de oude" Mengelberg, de stichter van het atelier dat zo'n belangrijke rol gespeeld heeft in de herleving der kerkelijke kunst in Nederland.

Ook Hetzlers zoon, de polychromeur Hendrik Gerardus Hetzler (1876-1948) heeft met het atelier, dat toen onder leiding van „de jonge" (Otto) Mengelberg stond, relaties gehad.